

„Těším se na Vaši knihu“

Ke zrodu *Dějin současné české poezie* (1950)

Angela M. Ripellina

Annalisa Cosentino

Sapienza Università di Roma, Facoltà di Lettere e Filosofia,
Dipartimento di Studi Europei, Americani e Interculturali
annalisa.cosentino@uniroma1.it

Angelo Maria Ripellino (Palermo 1923 — Roma 1978), italský literární vědec a básník, vydal v roce 1973 snad světově nejznámější nečeskou knihu o pražské kultuře, *Praga magica* (*Magická Praha*, česky 1978). Méně slavná, ale v celkové bilanci autorova díla bezpochyby stejně zásadní je první Ripellinova kniha, rovněž bohemistická, vydaná v roce 1950: *Storia della poesia ceca contemporanea* (*Dějiny současné české poezie*, Edizioni d'Argo, Roma). Studie je živě a poutavě napsaná, obsahuje hojně informací nejen o ustálených hodnotách, ale také o nejnovějších tendencích české poezie, se zsvěceným komentářem. Struktura knihy je rovněž pozoruhodná, jelikož vyprávění o poezii a básnicích „doprovází jako *basso continuo*“ rozprava o výtvarném umění, obohacená 19 reprodukcemi obrazů od českých umělců. Kniha je věnována „Ele a Přátelům ze Skupiny 42“ a jako motto uvádí úvodní verš *Limbu* (1945) Jiřího Koláře: „Zde stojím a jinak nemohu.“ Černobílé reprodukcce představují obrazy Bohumila Kubišty, Emila Filly, Toyen, Karla Teiga, Františka Janouška, Františka Hudečka, Kamila Lhotáka, Jana Smetany, Františka Grosse, Josefa Istlera.¹

Díky osobní korespondenci uložené na Univerzitě Sapienza v Římě se podařilo doplnit některé okolnosti vzniku této pozoruhodné knihy. Po stručném nástinu Ripellinových vědeckých začátků zde poprvé tiskneme dopisy, které na přelomu čtyřicátých a padesátých let, kdy mladý italský badatel psal svou první knihu, Ripellinovi poslali Roman Jakobson, Ludvík Kundera, Karel Teige, Jindřich Chaloupecký, Jan Jelínek, René Wellek, Renato Poggioli, Oldřich Králík a Albert Pražák.²

Ripellino debutoval v roce 1940 jako sedmnáctiletý básník v časopise *Meridiano di Roma*. Jeho prvním literárním zájmem byla tedy poezie; italské poezii se věnoval

- 1 Druhé vydání Ripellinovy knihy (Edizioni e/o, Roma 1981) již ilustrace neobsahuje; zato svazek završuje výběr z Ripellinových převážně časopiseckých překladů z české poezie a bibliografie autorů citovaných v knize (výbor z překladů a italskou bibliografii sestavila Alena Wildová Tosi, českou bibliografii Jitka Křesálková). Viz také Wildová Tosi, Alena: Angelo Maria Ripellino e la poesia ceca. *La Nuova rivista italiana di Praga* 3, 1998, č. 2, s. 4–13.
- 2 Dopisy z Ripellinova osobního fondu jsou uloženy v Archivu dvacátého století (Archivio del Novecento) při Ústavu evropských, amerických a interkulturních studií (Dipartimento di Studi Europei, Americani e Interculturali) římské Univerzity La Sapienza.

také jako začínající literární kritik v *Meridiano di Roma* a v dalších časopisech.³ Brzy se vedle článků o italské literatuře objevily jeho recenze a příspěvky o francouzských, hispánských, ruských a polských autorech: už v roce 1942 začíná totiž Ripellino slavistická dráha.⁴

Úmysl věnovat „rozsáhlý esej“ současné české poezii se zrodil po druhé světové válce, když se Ripellino dostal do Prahy zřejmě na popud tehdejšího profesora ruské literatury na římské univerzitě Ettore Lo Gatta (1890–1983), který byl v letech 1936–1939 lektorem italské literatury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a do roku 1941 řídil v Praze Italský kulturní institut.⁵ V dopise Jaroslavu Durychovi z října 1946 se Ripellino zmiňuje o svém plánu a o článku, „který bude uveřejněn v našem časopise „Poesia““.⁶ Zamýšlený esej o české poezii ve zmíněném periodiku nakonec nevyšel. S časopisem *Poesia. Quaderni internazionali diretti da Enrico Falqui* však Ripellino aspoň jednou skutečně spolupracoval, i když jeho překlad tří básní Borise Pasternaka, opatřený poznámkou o básníkovi, autorské bibliografie zatím nezaznamenávají.⁷

První Ripellinův příspěvek o české literatuře se objevuje v římském časopise *La strada*;⁸ je to zpráva z roku 1947 o současné české poezii. Mladý kritik konstatuje s Karlem Teigem „krizi evropského surrealismu“ a domnívá se, že český surrealismus je už uzavřenou zkušeností: „Il surrealismo nel 1938 poteva dirsi ormai esaurito. [...] Non credo che potrà rivivere in Boemia, dove tutte le esperienze d'avanguardia sono già state largamente scontate.“⁹ Pociťuje přitom nutnost český surrealismus jaksí povýšit na evropskou úroveň, jelikož dodává: „È bene notare che la pittura di Styrsky e della Toyen e certe liriche di Nezval stanno, nel campo dell'arte surrealista, alla stessa altezza di un film di Bunuel o di una poesia di Eluard“.¹⁰ Ripellino působivě evokuje německou okupaci („Poi venne l'invasione. Quando entrarono i tedeschi, a Praga pioveva, il cielo era grigio, di piombo. Finirono allora le ultime illusioni di poesia pura“¹¹) a zmiňuje verše Josefa Hory, Františka Halase, Jaroslava

3 Srov. např. Ripellino, Angelo Maria: Govoni o dell'immagine. *Meridiano di Roma*, 1941, 19. 10., s. III; týž: Cardarelli e altri poeti. *Maestrale*, 1942, č. 12, s. 29–33.

4 Bibliografie A. M. Ripellina je dostupná na stránkách internetového časopisu *eSamizdat* <www.esamizdat.it/bibliografie/panel.htm> a <www.esamizdat.it/rivista/2007/1-2/bibliografie/panel.htm>.

5 Ettore Lo Gatto přeložil do italštiny mimo jiné Máchův *Máj* (1950) a *Babičku* Boženy Němcové (1951).

6 LA PNP, f. Jaroslav Durych, korespondence přijatá.

7 Pasternak, Boris: *Poesie*, přel. a poznámkou opatřil A. M. Ripellino. *Poesia. Quaderni internazionali diretti da Enrico Falqui, Quaderno secondo*, 1945, s. 468–472 [*Quand'io mi stanco*, s. 468; *Lo spazio*, s. 469; *Tre gradi sopra zero*, s. 470–472].

8 Ripellino, Angelo Maria: Notizia sulla poesia ceca contemporanea. *La strada* 1, 1947, č. 2, s. 59–60.

9 Tamtéž, s. 59. „V roce 1938 lze surrealismus považovat za již vyčerpaný. [...] Nevěřím, že znovu ožije v Čechách, kde všechny avantgardní zkušenosti již byly hodně využity.“

10 Tamtéž. „Je vhodné poznamenat, že malířství Štyrského a Toyen a několik lyrických básní Nezvalových jsou, na poli surrealistického umění, na úrovni Buñuelova filmu nebo Eluardovy básně.“

11 Tamtéž. „Potom přišla okupace. Když Němci vtrhli, v Praze přišlo, nebe bylo šedivé, olověné. Skončily tehdy poslední iluze o čisté poezii.“

Seiferta, Františka Hrubína, Jaroslava Kolmana Cassia, Vladimíra Holana, v nichž podtrhuje reflexi válečného období. Závěr této krátké zprávy je sice poněkud rychlý a frázovitý,¹² ale už samotný seznam připomenutých básníků je dokladem sečtěllosti mladého italského kritika.

Po válce se Ripellino zabývá nejenom literaturou ruskou a českou, ale také českým filmem, o kterém opakovaně referuje.¹³ Na podzim 1947 publikuje překlad z české literatury, *Baladu o Juraji Čupovi* Karla Čapka.¹⁴ K Čapkovým povídkám se Ripellino dostal možná také prostřednictvím filmu: v krátkém úvodu k *Baladě* neopomněl informovat čtenáře, že podle Čapkova textu natočil Martin Frič epizodu filmu *Čapkovy povídky* (1947), představeného také v Benátkách: „La ballata di Karel Čapek che diamo qui tradotta è compresa nel volume *Racconti dell'altra tasca*. Karel Čapek morì il 25 dicembre 1938 sulle soglie di questa guerra. Artista di significato europeo, è ancora poco conosciuto da noi. Si sa di Čapek che fu scrittore di utopie e di novelle caricaturali. Questa *Ballata* di ambiente russo-carpatico mostra invece come la sua opera non si limiti alle scene di genere e alle descrizioni di viaggi, ma sappia trovare accenti epici ed una atmosfera vicina a quella dei grandi russi. Questa ballata è stata realizzata per lo schermo dal regista Martin Frič [sic] nel film *Racconti di Čapek*, presentato quest'anno alla Biennale di Venezia.“¹⁵ Příznačně se Ripellino zmiňuje v tomto textu o „ruských velikánech“: v mladém a malém oboru italské slavistiky byla během první poloviny 20. století ruská literatura neznámější, i když se ruská díla nezřídka překládala z francouzských převodů.

Z roku 1947 je také první Ripellinova náročnější bohemistická studie, článek s názvem *Holan salmista di un'epoca tragica (Holan, žalmista tragické epochy)*,¹⁶ který autor zanedlouho přepracuje do kapitoly *Holan, salmista (Holan, žalmista)* v knize *Storia della poesia ceca contemporanea*. Ripellino obdivuje v tomto článku zvláště báseň *Rudo-*

12 „Vanno rilevate nella giovane poesia ceca (come, del resto, in quella sovietica) la ricchezza di sentimenti elementari e l'aria di improvvisazione romantica, segni d'una nuova mentalità che reagisce alla poesia calcolata di ieri“ (tamtéž, s. 60). „V mladé české poezii (jako ostatně i v té sovětské) je třeba podtrhnout bohatství elementárních citů a atmosféru romantické improvizace — známky nové mentality, která reaguje na vykalkulovanou poezii včerejší.“

13 V časopise *La fiera letteraria* (Film cechi, 27. 2. 1947, s. 8) a v deníku *L'Unità* (Praga è diventata la Hollywood europea, 8. 6. 1947, s. 3). V roce 1947 byl Ripellino zapsán v kursech režie v římském Centro sperimentale di cinematografia (Experimentálním centru kinematografie).

14 *La fiera letteraria*, 6. 11. 1947, s. 3.

15 „Balada Karla Čapka, kterou jsme přeložili, je obsažena v knize *Povídky z druhé kapsy*. Karel Čapek zemřel 25. prosince 1938 na prahu této války. Umělec evropského formátu, u nás je ještě málo známý. O Čapkově je známo, že psal utopické texty a karikaturní novely. Tato *Balada* z rusko-karpatského prostředí je však důkazem, že se jeho tvorba neomezuje na scénky a cestovní črty, nýbrž je schopná najít epický tón a atmosféru blízkou dílům ruských velikánů. Na základě této balady natočil režisér Martin Frič [sic] část filmu *Čapkovy povídky*, představeného letos na benátském Biennale.“ — Československá kinematografie se v roce 1947 v Benátkách dostala do středu zájmu: čeští filmaři získali celkem pět cen, mj. Martin Steklý za film *Siréna* Mezinárodní cenu a s ním E. F. Burian cenu za hudbu.

16 *La Fiera letteraria*, 25. 12. 1947, s. 7.

armějci, kterou zařazuje „mezi nejkrásnější básně české literatury“. Poezii Vladimíra Holana se od této chvíle nikdy nepřestal věnovat: překládal ji do italštiny a průběžně komentoval.¹⁷ Z Ripellinovy korespondence s Vladimírem Holanem lze vyčíst hluboký vztah, který přesáhl literární a umělecký zájem a přerostl v osobní přátelství.¹⁸

V roce 1948 Ripellino spolupracuje s deníkem *L'Unità*, kde vychází celá řada českých textů v jeho překladu: další Čapkova povídka *Zaruba in libertà* (tj. povídka *Propuštěný* ze sbírky *Povídky z jedné kapsy*); dále Vančurův text *Il compagno Don Chisciotte* (*Občan Don Quijote*); *Le galline e il cinema* (*Slepice a biograf*) Marie Majerové, potom ještě jednou Čapek: *Il direttore Kalina* (*Historie dirigenta Kaliny*); Ignát Herrmann: *Uno zufolo interessante* (*Píšťalka*); Jaroslav Hašek: *Il signor Potužník* (*Baráčnická krev pana Potužníka*); Jiří Weil: *Il busto del poeta* (*Busta básníkova*). V roce 1948 *L'Unità* uveřejňuje také Ripellinův článek o českém výtvarném umění: *Dopo dieci anni di assenza la pittura ceca ritorna a Venezia* (*Po deseti letech nepřítomnosti se české malířství vrací do Benátek*); obrazy dvou z umělců zmiňovaných v tomto článku (Emila Filly a Františka Grosse) se posléze dostanou do *Dějin současné české poezie*. Do časopisu *Fiera letteraria* píše v roce 1948 Ripellino další bohemistickou studii, *Poeti religiosi boemi* (*Čeští náboženští básníci*). V následujícím roce začíná spolupracovat s novým časopisem *Convivium*, kde publikuje stať o českém loutkovém divadle (*Il teatro di marionette nel romanticismo ceco*).¹⁹ V roce 1949 Ripellino pracuje na své první bohemistické monografii, která, jak už řečeno, je zároveň jeho první knihou vůbec a vychází na začátku roku 1950.

Na vývoji první Ripellinovy holanovské studie a jeho studie o českých náboženských básnících lze vypočítat jeden aspekt zrodu monografie: Ripellino zřejmě dychtivě četl nejen českou beletrii, ale také českou literární kritiku, jejíž lekci rychle a bezpečně asimiloval a bezprostředně využil při psaní své knihy. Už v původní studii o Holanovi Ripellino pátral po kořenech básníkovy poetiky, v níž nacházel středověkou inspiraci: „C'è in queste scritture apocalittiche qualcosa di medioevale.“²⁰ Nerozvinul v ní však ještě svůj rozbor barokní inspirace Holanovy poezie, jak o tom píše zanedlouho v *Dějinách*: „Siamo di fronte a un'arte da laboratorio, riflesso d'un mondo chiuso e indecifrabile, specchio di un intellettualismo che si compiace di distillare le parole attraverso un prezioso filtro barocco.“²¹ V tomto prohloubení a novém nasměrování Ripellinova kritického rozboru, zřejmé také v kapitole věnované Františku Halasovi, je evidentní rovněž šaldovská lekce.²²

17 Kromě četných časopiseckých překladů Holanových veršů Ripellino vydal Holanovy knihy *Una notte con Amleto e altre poesie* (Einaudi, Torino 1966); posmrtně a s úvodem Vladimíra Justla vyšla sbírka, kterou Ripellino přeložil ve spolupráci s manželkou Elou Hlochovou Ripellino, *Una notte con Ofelia* (Einaudi, Torino 1983).

18 Z tohoto důvodu v nynější edici nefigurují dopisy, které Holan psal Ripellinovi na přelomu čtyřicátých a padesátých let: oboustranná korespondence z let 1948–1977 se týká jenom okrajově vzniku Ripellinových *Dějin současné české poezie* a vydáme ji tedy samostatně.

19 *Convivium* 1, 1949, s. 122–134.

20 „V těchto apokalyptických textech je něco středověkého.“

21 Ripellino, Angelo Maria: *Storia della poesia ceca contemporanea*. Edizioni d'Argo, Roma 1950, s. 67.

22 K tomu srov. Cosentino, Annalisa: Několik poznámek k Ripellinovu obrazu české poezie. *Slovo a smysl* 4, 2007, č. 7, s. 163–181 <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/200>> [4. 5. 2017].

V případě „náboženských básníků“ Ripellino deklaruje inspiraci, jíž se mu dostalo od Jaroslava Durycha: „Mi piace ricordare certe parole che mi disse Jaroslav Durych [...]. Queste osservazioni di Durych mi spiegarono certi motivi ricorrenti nella poesia religiosa ceca, il culto di Březina, gli scatti di ribellione, l'eco di un'antichità pagana.“²³ Kapitola z knihy nazvaná *La poesia religiosa (Náboženská poezie)* je věnována hlavně Janu Zahradníčkovi;²⁴ ve srovnání s časopiseckou studií z předchozího roku si lze všimnout, že z ní zmizel František Lazecký, jinak je argumentace podobná: obsah a metodu své práce si již autor zřejmě osvojil.

Svůj úsudek o nepatrném vlivu ruské avantgardy na český poetismus oproti ohromnému vlivu francouzské poezie zakládá Ripellino na informacích, které dostal přímo od Romana Jakobsona: „Per quanto riguarda l'influsso della poesia sovietica sul poetismo, esso risulta assai esiguo se confrontato con quello della poesia francese. Fu Roman Jakobson, filologo di quella scuola che aveva fiancheggiato il cubofuturismo russo, a portare a Praga le prime notizie su Majakovskij e su Chlebnikov, ancora del tutto sconosciuti.“²⁵ Ripellino v poznámce cituje skoro v úplnosti dopis, který mu 6. ledna 1948 Jakobson adresoval.

Přes jednotnou strukturu — sled kapitol, věnovaných jednotlivým osobnostem nebo tendencím, a volně komponované chronologické pásmo s reprodukcemi obrazů — nelze knihu považovat za výkladově homogenní. Některé partie jsou zpracovanější — nejen Holan, salmista, ale také např. *Halas e il culto della parola (Halas a kult slova)*; *Seifert, cantore di Praga (Seifert, opěvovatel Prahy)*; *Il Teatro Liberato (Osvobozené divadlo)* — jiné pouze informativní. Prozrazuje to ovšem osobní preference autorovy, navíc však tato nejednotnost v traktování materiálu je možná způsobena obdivuhodnou rychlostí, s níž Ripellino knihu dokončil. Je pozoruhodné, jaké množství básnických textů a kritických rozborů dokázal mladý slavista za pouhé tři čtyři roky nejenom přečíst, ale hlavně prostudovat, zhodnotit a z nich vytvořit syntézu.

Jak lze zjistit pročitáním dopisů od českých intelektuálů a umělců, Ripellino mohl spoléhat na radu vynikajících konzultantů, které zaplavoval otázkami, což také vysvětluje jistou neucelenost jeho kritického pohledu: názory tak silných osobností a významných postav české kultury, jakými byli například Karel Teige a Jindřich Chalupecký, nemohly být ve všem totožné a musely tedy zřejmě výzkum italského vědce směřovat každý jinam a jinak.

23 „Rád vzpomínám na určitá slova, která mi řekl Jaroslav Durych [...]. Durychovy úvahy mně vysvětlily určité motivy, které se opakují v české náboženské poezii, březinovský kult, záchvaty vzpoury, ohlas dávné pohanské minulosti“ (*La Fiera letteraria*, 7. 11. 1948, s. 5).

24 „Dei molti poeti cattolici che si raccolsero intorno alla rivista „Řád“ (Ordine) richiama la nostra attenzione soprattutto Jan Zahradníček“ (s. 76). „Z mnoha katolických básníků se skupených kolem časopisu Řád přitahuje naši pozornost zejména Jan Zahradníček.“

25 Ripellino, Angelo Maria: *Storia della poesia ceca contemporanea*, s. 26, pozn. 2. „Co se týče vlivu sovětské poezie na poetismus, je to vliv zcela nepatrný a nesrovnatelný s vlivem francouzské poezie. Teprve Roman Jakobson, filolog patřící ke škole, která byla po boku ruskému kubofuturismu, přinesl do Prahy první informace o Majakovském a Chlebnikovovi, do té chvíle ještě úplně neznámých.“

Dopisy, které svědčí o přínosné spolupráci, jíž se Ripellinovi dostalo z Čech, umožní lepší porozumění jak koncepci jeho knihy o české poezii, tak přístupu italského vědce k literárněhistorické práci. Už v první své literárněhistorické knize italský slavista začal uplatňovat „kritickou metodu“, která mu zůstane nadále vlastní a vynikne zvláště v „eseji-románu“ *Magická Praha*: stavěl totiž svůj kritický diskurz jako mozaiku nejrůznějších kritických úvah, citací a příspěvků, které si dokonale osvojil. Italo Calvino, jenž v nakladatelství Einaudi, s nímž Ripellino dlouho spolupracoval, měl na starosti mimo jiné esejistiku, napsal: „Col mondo boemo, con quel particolare spirito o estro o gusto che è l'essenza di quella civiltà, incontro d'una tradizione magica e d'un acuto senso della modernità nello stile e nell'invenzione formale, il siciliano Ripellino attuò un'autoidentificazione straordinaria.“²⁶

Soubor dopisů, který uveřejňujeme, umožňuje zčásti zrekonstruovat Ripellinovy osobní vztahy s českými intelektuály a umělci — byly to relace, které přesahovaly rámec připravované knihy.²⁷ Ne náhodou se prezentace knihy o současné české poezii konala 28. června 1950 v římském knihkupectví a galerii L'Age d'Or na Via del Babuino — v blízkosti Via Margutta, slavné ulice galerií a malířů — současně s druhou výstavou *Arte astratta e civilista in Cecoslovacchia*, pořádanou v nově založené galerii: svá díla v Římě prezentovali Josef Istler, Jan Smetana, František Hudeček, Kamil Lhoták a Karel Teige.²⁸

Ripellinova korespondence poskytuje tedy vzácnou možnost nahlédnout do jeho bohaté sítě vztahů a spoluprací, o níž svědčí nejenom dopisy z Čech, ale také z USA, kam se z fašistické Evropy (později ovšem také z komunistické) uchýlila část akademické obce. Je však zároveň svědectvím o situaci, v níž se česká umělecká a vůbec intelektuální společnost ocitla ke konci čtyřicátých let, kdy „spadla klec“, a prozra-

26 „S českým světem, s tím zvláštním duchem neboli inspirací neboli vkusem, které tvoří podstatu té civilizace, toho setkání magické tradice a ostrého smyslu pro modernitu ve stylu a formální invenci, se Sicilan Ripellino mimořádně ztotožnil“ (Calvino, Italo: *Abitate di frontiere*. In: Mario Grasso /ed./: *Angelo Maria Ripellino poeta-slavista*. *Lunarionuovo* 5, 1983, č. 20/21, s. 27–28, cit. s. 27).

27 O Ripellinově spolupráci s českými intelektuály a s výtvarnými umělci, italskými a českými, připravujeme výstavu a širší edici dokumentů. Přítomná edice se omezuje na dopisy z přelomu čtyřicátých a padesátých let, tedy z období kolem vzniku knihy *Storia della poesia ceca contemporanea*, a zvláště na dopisy týkající se přímo této knihy.

28 Srov. Perilli, Achille: *L'Age d'Or di Forma 1*, předmluvou a poznámkami opatřila Elisabetta Cristallini. Edizioni De Luca, Roma 2000, s. 143. Mladí malíři Achille Perilli a Piero Doriazio, kteří galerii iniciovali, spolupracovali s Ripellinem, jenom o pár let starším. „Fin dagli anni 1947–48, quando il gruppo Forma 1 prese consistenza e sostanza teorica, l'apporto di Ripellino fu determinante, e per le notizie che ci faceva giungere dal pianeta slavo sul costruttivismo russo e il surrealismo cecoslovacco, e per le tesi formaliste che ci rivelava della scuola di Praga e di quella russa da Šklovskij a Jakobson“ (Perilli, Achille: *Ripellino e le arti figurative*. In: Angelo Maria Ripellino: *I sogni dell'orologiaio. Scritti sulle arti visive (1945–1977)*, ed. Alfredo Nicastri. Polistampa, Firenze 2003, s. V). „Už od let 1947–48, když skupina Forma 1 nabývala teoretickou kvalitu i podstatu, byl Ripellinův přínos rozhodující, jak pro informace, které nám zprostředkoval ze slovanské planety o ruském konstruktivismu a československém surrealismu, tak pro formalistické teze, které nám odhaloval z pražské školy a z ruské školy se Šklovským a Jakobsonem.“

zuje též mnohé o paměti a názorech pisatelů-rádců různorodého zaměření. Z řádků těchto dopisů v nepatrných náznacích, avšak tím působivěji sálá dusivá atmosféra zděšené konsternace, kterou prožívali osobnosti, jež se asi po druhé světové válce těšily na obnovený vztah s evropským kulturním světem a místo toho musely prosit mladého italského přítele, aby jim ze zahraničí poslal vytoužené a již nedostupné knihy.

